

O některých metodologických problémech vědy ve vojenství

Rozvoj vědy a techniky dospěl do takového stadia svého historického vývoje, že se sám stává předmětem vědecké analýzy. Programové dokumenty XIV. sjezdu KSČ vědu považují za nedílnou součást marxisticko-leninské politiky strany při řešení programových úkolů socialistické výstavby. Vědeckotechnický rozvoj zasahuje veškeré společenské činnosti, je v nich obsažen. Závislost socialismu na vědě výstižně charakterizuje Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, která v článku 8 uvádí: „Rozvoj socialistické společnosti je bezprostředně spojen s rozvojem vědy. Stojí před námi úkol organicky spojit vymoženosti vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialistické společnosti...“

Takto vytyčený úkol má svou modifikaci v oblasti vojenské činnosti. Komplexní rozvoj socialistické společnosti, vedle dlouhodobých úkolů ekonomického a kulturního růstu, zahrnuje v sobě úkoly rozvoje socialistické demokracie a **úkoly spolehlivé obrany země a socialistických vymožeností našeho lidu**. Trvalé zdokonalování systému obrany socialistické země považuje XIV. sjezd KSČ za úkol celospolečenský. Je zcela logické, že hlavní podíl na realizaci tohoto úkolu má ČSLA, která je nedílnou součástí obranného systému armád Varšavské smlouvy.

Veškeré zkoumání funkcí obranného systému ČSSR vychází z požadavku internacionální obrany socialismu. To znamená, že zdokonalování systému obrany naší země závisí na obranyschopnosti socialistického

společenského, jehož základ tvoří obranný potenciál Sovětského svazu, výspělost a bojová připravenost Sovětské armády. V tomto systému platí také zpětný vztah závislosti. Obranyschopnost socialistického společenství umocňuje totiž schopnost armád jednotlivých účastnických zemí.

Již z takto vymezeného pojetí je zřejmé, že **organické spojování možností vědeckotechnické revoluce s růstem obranyschopnosti socialistického společenství, tím i vlastní země, patří k úkolům základním**. Ovládnutí vědeckotechnické revoluce ve vojenství se stává neoddiskutovatelnou nutností. Skutečnost, že tento jev působí, nabývá na síle, nastoluje otázku studia tohoto jevu. Většina soudobých charakteristik vědeckotechnické revoluce zdůrazňuje totalitu tohoto procesu. Avšak marxisticko-leninská metodologie vědeckého výkladu totality jevu vychází z nutné diferenciaci jeho jednotlivých stránek, aby celkem mohl být pochopen jako jednota rozporného ve svém dynamickém vývoji.

Lenin o této nutné podmínce poznání uvádí:

„Rozdvojení jednotného a poznání jeho protikladných částí je podstatou (jednou z „podstatných vlastností“, jednou ze základních, ne-li základní zvláštností či rysem) dialektiky.“¹⁾

¹⁾ V. I. Lenin, Filosofické sešity, Spisy sv. 38, SNPL Praha 1960, str. 366

Rozstěpení celku odrážené reality, v našem případě vědeckotechnické revoluce, na podstatné a nepodstatné, určené a neurčené atd., znamená vytvořit nutné podmínky k poznání komplexního jevu. To se také týká přístupu ke zkoumání systému soudobé vědy ve vojenském.

Studium této vydělené části (vědy) z celého procesu vědeckotechnické revoluce umožňuje pochopit vnitřní stránku pokroku vědy. Ovšem samotný rozvoj vědy je determinován souhrnem sociálně ekonomických podmínek. Je ovlivňován pohybem vládnoucích vztahů. Proto také každý pokus, vycházející ze snahy vysvětlit pohyb vědy pouze z její vnitřní tendence, nutně končil v jednostrannosti. Četná produkce minulých let byla touto metodologickou jednostranností silně poznamenána. Typické jsou v tomto směru práce M. Krále,²⁾ kde vnější stránka rozvoje vědy, tj. výchozí společenské vztahy a funkce politiky, jsou podřazovány vnitřnímu samopohybu vědy.

Z podobného metodologického základu vychází příspěvek Z. Nováka: „Věda jako primární faktor VTR VV.“³⁾ Autor nepopírá vliv vojenskopolitických cílů na výzkum a také orientaci k vytváření center vědecké aktivity podle vojenských potřeb (str. 58). Ve schématu na str. 48 uvádí determinanty vědeckotechnického rozvoje ve vojenském: politiku, ekonomiku, vědu, techniku a ostatní sociální podsystemy. A konečně na str. 49 zdůrazňuje nejdynamičtější složku materiální základny vedení války — vojenskou techniku. V příspěvku se však ztrácí charakteristika východisek zkoumaného pohybu vědy ve vojenském. Historicky pojatý vývoj vojenskosti je prost jakýchkoli třídních rozporů. Cílová funkce vědy ve vojenském zde vyplývá toliko z vnitřního pohybu vědy. Autor nerozlišil ani některé kvalitativní znaky vnitřní přeměny vědy v období vědeckotechnické revoluce. Tím, že autorova analýza došla k určitému stupni technického rozvoje, shodnému v nerozlišeném vojenském, nemohla přispět k pochopení funkcí vědy v její protikladnosti.

Stejně technické systémy budou mít za socialismu a za kapitalismu rozdílné cílové funkce. Dokonce v závislosti na třídní situaci mohou být tyto cílové funkce protikladné. To platí také o vývoji vědy vůbec, ve vojenském pak zvláště. Zastánci teorie konvergence se domnívají, že shodný technický vývoj povede k vyrovnání protikladných společenských systémů. Opomíjejí však rozdílné společenské vztahy a roz-

dílné cílové charakteristiky protikladných systémů. Zákony kapitalistické společnosti analyzoval K. Marx ve svém slavném Kapitálu. Vědecky doložil cílovou charakteristiku vládnoucího kapitalátu. Je jí snaha po maximálním zisku. Cíle socialistické společnosti jsou vysoce humánní. Společenský pohyb směřuje obecně k rozvoji osvobozeného lidstva.

Vynechávat při studiu nových jevů cílovou funkci konkrétních vojenských systémů, neznamená v podstatě nic jiného než ztotožnění rozdílného. Leninské otázky „K čemu?“ a „Pro koho?“ se ve vztahu k cílovému pojetí vědy stále více přibližují, bez ohledu na stejnou úroveň techniky. Cílová funkce vědy v socialistickém vojenském spočívá v umocnění obranyschopnosti socialistických armád. Socialistické vojenské obsahuje humánní cílové prvky a nelze je studovat pouze z hlediska destruktivnosti války. Pojato ze širších hledisek, plní socialistické vojenské z hlediska boje za mír také funkci stabilizační. Leninské pojetí cílových funkcí socialistické armády vychází z podřízenosti této otázky revolučnímu boji dělnické třídy za socialismus. To, že se také socialistické armády připravují na boj, na případnou válku, v níž sice převládá destruktivní činnost, je výrazem třídních rozporů ve světě daných agresivností imperialismu. Avšak dialektika daného rozporu spočívá v tom, že socialistické armády působí vůči agresii imperialismu protikladně. Ve své podstatě tedy racionálně, poněvadž působí vektorově k udržení rovnováhy.

Značné redukce samotné dialektiky se dopouští ve své aplikaci kategorie praxe ve vojenském VI. Lokajčeka.⁴⁾ Mnohostranný jev války, konkrétně vojenskou činnost, podrobuje hodnocení skrze dialektické kategorie kreace a konstrukce, racionální a iracionální. Autor dospěl k závěru (str. 44), že „svými účinky je vojenská činnost ve své destruktivnosti a ničivosti antihumánní. Její racionalizace v období vědeckotechnické revoluce pouze zvětšuje a umožňuje destruktivnost, ničivost a tím i iracionálnost záměrů.“ A konečně ještě jeden soud, uzavírající tuto část (str. 44): „Lidský rozum předzjednávatel stále dokonalejší, konstruktivnější aktivitu upadá svým vlastním způsobem v zajetí přírodní živelnosti.“

Dovedeme-li k logickému vyústění tyto myšlenky znamená to, že VI. Lokajčeka ve své abstrakci redukuje společenský jev pouze na jednu z jeho stránek. Jeho zobe-

²⁾ Např. Věda a řízení společnosti, Svoboda 1967

³⁾ Vědeckotechnická revoluce ve vojenském, Sborník VPA KG, Praha 1969 str. 47—64

⁴⁾ VI. Lokajčeka: Kategoriační východisko analýzy budoucího vývoje armády. Vědeckotechnická revoluce ve vojenském, Sborník VPA KG, Praha 1969, str. 29—46

nění vychází pouze z destruktivního poslání vojensství vůbec. Nerozlišené východisko tohoto přístupu a také nediferencované cíle jednotlivých systémů vojensství dovádějí autora k pesimismu. Globálně jej vyjadřuje na str. 43: „Subjekt jako lidský světový rozum se vyjevuje jako bezmocný a v mnohém je vtahován jako spoluúčastník i spoluvinník na hektombách lidstva.“

Opět ono neadekvátní postižení objektivní reality světa bez kvalitativní rozrůzněnosti. Důsledný marxistický přístup k postižení objektivní skutečnosti spočívá v odhalení rozporů, vlastních každému procesu. V. I. Lenin ve svých pracích upozorňoval, že „adekvátní postižení objektivní dialektiky rozporuplné vývojové nutnosti zahrnuje nejen fakt, že se tato nutnost uskutečňuje konkrétní činností určitých tříd, nýbrž také přímé a otevřené stranění určité společenské skupině v tomto historickém procesu, která revoluční akci naplní a zároveň tak zruší „nepřekonatelnou dějinnou tendenci.“⁵⁾

Lenin tak proti nazrávajícímu objektivismu vyvedá stranickou a objektivnost třídního boje. Prvky objektivismu byla poznamenána značná část produkce československých autorů, která pojednávala v nedávné době o vědeckotechnické revoluci. Každý kritický rozbor vyžaduje, aby byl uplatněn konkrétní přístup k hodnocení metodologických východisek jednotlivých autorů. To si zajisté vyžádá určitý čas a další hluboké studium metodologických otázek vědeckotechnické revoluce ve vojensství. Pokud se tohoto příspěvku týká, vstupuje do této problematiky více jako „otevření“ metodologických otázek, jejichž ujasnění by bylo žádoucí v zájmu dalšího teoretického rozpracování mnohostranného vlivu vědeckotechnické revoluce a samotné vědy ve vojensství.

Ze stručného nástinu první skupiny metodologických problémů, které se týkají studia vývoje vědy v armádním organismu, můžeme vyvodit tyto metodologické požadavky:

1. Vědní systém v ČSLA je součástí politického systému společnosti. Jeho cílové funkce vychází z politiky KSČ. Cíle socialistické armády jsou protikladné k cílům kapitalistických armád. Věda v armádě je nástrojem zvyšování obranyschopnosti socialistické armády, neboť poskytuje objektivní poznatky, které napomáhají k udržování vysokého stupně politické, morální

Jako potřebné se ukazuje, že bude nutné vrátit se k důkladné analýze **východiskových a cílových kategorií funkcí vědy**. Jak můžeme při nekonkrétním určení východisek dospět k protirevolučnímu smyslu vědy za socialismu, vyplývá z jedné teze B. Engelse, použité vždy proti vládnoucí třídě, ovšem za jiných historických podmínek. V roce 1886 proti teoretikům, ideologům a vládě buržoazie B. Engels napsal: „Jenom v řadách dělnické třídy nezakrnl německý smysl pro teorii. Zde jej nelze vyhladit; zde neexistují ohledy na kariéru, vydělávání a milostivou protekci shora; naopak, čím bezohledněji a nezáužatěji vystupuje věda, tím více je v souladu se zájmy a snahami dělníků.“⁶⁾

Srovnáme podtrženou část teze s podobnou tezí Akčního programu KSČ v r. 1968. V části: Rozvoj vědy, vzdělanosti a kultury se říká: „Čím rozhodněji a nezáužatěji postupuje věda, tím více je v souladu se zájmy socialismu...“⁷⁾ V době vlády buržoazie, tak je také Engelsova teze uvedena, a v žádné jiné souvislosti nevystupuje, znamená nezáužatý postup vědy objektivní stranění zájmu dělnické třídy. Neboť v třídní společnosti nemůže existovat mimotřídní zužitkování výsledků vědy. Zato ve společnosti v níž má vedoucí úlohu dělnická třída, je podobný výklad v protikladu se zájmem dělnické třídy.

Marxisticko-leninská metodologie při zkoumání společenských jevů vychází ze vzájemné jednoty logického a historického. Zprostředkovaná totožnost pohybu myšlení s pohybem samotné skutečnosti je materialistickou tezí. Vyjadřuje, že také pohyb vědeckého myšlení je spjat s reálným historickým procesem společenského vývoje a že zprostředkovaně odráží rozpory tohoto vývoje.

a technické připravenosti armády. Studium cílové funkce vědy v armádě vychází z jednoty teorie a praxe.

2. Analýza východiskových kategorií je nutnou podmínkou studia vojensství vůbec, socialistického vojensství zvláště. Konkrétní společenská realita ve světě, její třídní protikladnost určuje, že armády jsou danou existencí, že mají konkrétní funkce. A konečně, že věda působící v armádě vychází nikoli z neexistence armád, ale ze své funkce zdokonalování systému armád,

⁵⁾ B. Engels: Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie, K. Marx - B. Engels, Vybrané spisy II., SNPL, Praha 1954, str. 412

⁷⁾ Akční program KSČ, příloha RP, duben 1968

⁵⁾ V. I. Lenin: O generální linii, Spisy sv. 18

pokud v lidské společnosti neexistují nezvratné záruky proti možnosti vzniku války.

3. Studovat vědní systém v ČSLA v jeho důležitých vazbách a ve svém historickém vývoji. To se týká začlenění vědního systému v rámci ČSLA, v rámci koalice armád Varšavské smlouvy, v rámci začlenění vědy v ČSSR atd. Studovat tento systém z hlediska sociálních a ekonomických podmínek společnosti a změn, které věda způsobuje ve svém okolí.

4. Zkoumání probíhajících změn uvnitř vědy samé. Studium rozporných procesů a protikladných tendencí ve vědě. Odhalení nových úkolů vědy a funkcí, které plní vojenství. A v neposlední řadě velmi složitý úkol: objasnit a ovládnout nové metodologické základy vědeckého poznání.

Značná část výzkumných kapacit ve světě věnuje se zkoumání změn v soudobé vědě. Z toho nemalou část věnují např. USA pro vojenské účely ze státního rozpočtu. V socialistických zemích dosáhli zvláště sovětsí vědci vynikajících úspěchů a nadále rozšiřují výzkumy v oblasti studia změn ve vědě. Charakteristikou revolučních změn ve vědě se zabývá např. B. M. Kedrov.⁸⁾

U nás se těmito otázkami ve spolupráci se sovětskými vědci intenzivně zabývá vědecký tým R. Richty. Ze všech těchto poznatků vyplývá, že jde o revoluční přeměny uvnitř vědy samé. Odpověď na mnohé metodologické otázky může dát pouze společné úsilí socialistických vědců a kritická analýza a využití poznatků světové vědy. V souvislosti s nástupem základních změn ve vědě uvedu ještě několik poznámek metodologického charakteru.

Sovětsí teoretikové J. S. Meleščenko a S. V. Šuchardin charakterizují soudobé změny ve vědě jako přechod od klasické vědy k vědě neklasické. Tento přechod pak spojují s hlubokými změnami metodologických základů vědeckého poznání. S odkazem na Leninovu analýzu revoluce v přírodovědě charakterizují vědecké myšlení a

zdůrazňují jeho hlubokou dialektičnost, ne slučitelnost s představami o konečnosti a omezenosti poznávacího procesu.⁹⁾

Teprve nyní v době převratného růstu vědeckých poznatků a prohlubující se integrace vědy, je zřetelná **potřeba jednotící metodologie věd**. Moderní vývoj vědy, charakterizovaný vysokým stupněm diferenciací se tuto jednotu stále zřetelněji vynucuje. Předmětná materiální jednotata přírodních a společenských věd začíná být stále více podkládána jednotou metodologickou. Narůstá počet vědních disciplín a vědeckých metod, použitelných jak v přírodních tak ve společenských vědách. Tato skutečnost si vyžádá hluboké studium nových kategoriálních systémů ve vědě, včetně studia použitelnosti shodných metod k poznání rozdílné reality.

S odstupem času je obdivuhodné, jak se naplňuje Marxova vědecká prognóza o jednotě vědy. Marx napsal :

„...Dějiny samy jsou skutečnou částí dějin přírody, vývojové cesty přírody k člověku. Přírodní věda později do sebe pojme vědu o člověku, stejně jako věda o člověku do sebe pojme přírodní vědu. Bude jedná věda.“¹⁰⁾

Výrazná integrační tendence ve vědě má v dané etapě společenského poznání vedoucí úlohu, aniž popírá souběžný diferenciatní proces ve vědě. Po metodologické krizi fyziky a ostatních přírodních věd na přelomu 19. století, položil marxismus ve své filosofii dialektického a historického materialismu základ k metodologické jednotě věd.

5. Objektivní tendence rozvoje vědy nutí k analýze optimálního řízení vědy. V plné míře to platí pro vývoj vědy v armádě. Neboť má-li být věda nástrojem politiky komunistické strany, musí její vývoj probíhat v souladu se širšími společenskými podmínkami a v souladu s cíli socialistické společnosti. Pouze soustavná analýza pohybu vědy, přeměna vědeckých poznatků do praxe, zajistí naplnění funkcí vědy také v socialistické armádě.

⁸⁾ B. M. Kedrov: Lenin i revolucija v jestestvoznanija XX. věka, Moskva 1969

⁹⁾ J. S. Meleščenko - S. V. Šuchardin: Podstata a základní směry vědeckotechnické revoluce, Filosofický časopis 1/1971, str. 68-69

¹⁰⁾ K. Marx: Ekonomicko-filosofické rukopisy z r. 1844, Praha 1981, str. 101